

United States Holocaust Memorial Museum

Rozhovor s Magdou Paštekovou

RG-50.688.0004.01.02

Dobrý deň prajem.

Dobrý deň.

Povedzte nám prosím vaše meno.

Pašteková Magda.

Váš dátum narodenia?

Druhého dvanásty tisícdeväťstodvadsaťtri.

Kde ste sa narodili?

V Seredi.

Pred pár týždňami sme vás navštívili a vy ste nám porozprávali vaše spomienky z obdobia Slovenského štátu a Druhej svetovej vojny. Dnes sme za vami prišli znova, aby sme si tieto vaše spomienky nahráli na videozáznam. Chcem sa vás na úvod opýtať, aké sú vaše spomienky, ako vy si spomínate na obdobie konca prvej Československej republiky.

No tak... myslím, že boli ľudia spokojní, zatiaľ, ale hlavne preto, že sa niečo zmenilo, lebo ľudia majú radi zmeny.

Ako sa prejavovala tá ich spokojnosť?

No tak bolo to vidieť na tvárach ľudí, a viac sa zhromažďovali, navštevovali, politizovalo sa, hodne... I keď tomu nerozumeli, niektorí...

A aké zmeny sa udiali, čo si vy pamätáte?

No tak hlavne, že ľudia mali zamestnanie, nebolo nezamestnaných,... toľko. Inak sa rôzne spolky vytvorili, Sokol bol a RTJ Jednota, a podobne... kde sa mohli vyžiť mladí ľudia, športovať, boli k dispozícii aj telocvične, školské... kde chodili hrať volejbal, hlavne chlapci, dorast, výrastkovia, nemali toľko času na chodenie po uliciach zbytočne... a tak... žilo sa tak radostnejšie. Spoločenskejšie.

A toto už bolo obdobie začiatku Slovenského štátu?

Áno. A hlavne, že tie spolky fungovali, a tam sa hodne mládeže v tých spoločnostiach stretávali.

Vy ste žili tu s Seredi, v tom období, áno?

Áno.

A mali ste nejakých židovských známych, susedov, kamarátov, kamarátky...?

Pravdaže. Chodila som aj so židovkami na strednú školu, a inak sme mali susedov, židovských občanov, a to ako deti sme sa vždy tešili, že nám doniesli veľký balík... ja neviem, to bolo v období ich veľkonočných sviatkov alebo akých, a macky... maces... To nosili susedia, lebo mali sme tak, že začínal... jedna reštaurácia, majiteľ bol žid, vedľa bol obchodník s múkou a s obilím, židovský občan. My sme bývali, my sme mali obchod s obuvou, a vedľa bol obchod, ktorý bol obchod s miešaným tovarom, znovu, takže sme mali veľmi blízko do obchodov, do nákupných stredísk... A takže... potom jedna cukráreň židovská a... prevažne židia.

To bolo na tej vašej ulici?

To bolo na našej ulici. To bola hlavná ulica.

A po vzniku Slovenského štátu, zmenil sa nejaký život týchto vašich židovských susedov, tých známych, ktorých ste tam mali? Ako si spomínate vy na to?

No tak... ich zakrátko potom likvidovali. Nebrali ich zakrátko potom do táborov?

Čo sa vtedy dialo, ako si vy na to spomínate?

No chodila som zhodou okolností aj okolo toho tábora židovského, kde ich sústreďovali. Tak zo začiatku to boli židia starí, po väčšinou starci a stareny, s jedným balíčkom, čo odniesli, ktorý... čo vládali odniesť. A potom neskôr už bolo oddelenie detí, kde boli samotné. Dospelých zobrali, rodičov zobrali na práce, a inak v tom židovskom tábore tu vonku, čo existoval, zriadili dielne. Chovali hodvábnikov a robili sa klobúky, klobučnícke dielne tam boli. Takže tí ľudia, ktorí boli v tábore, v tom čase boli využití pracovne.

A vy ste vedeli, kto konkrétne v tom tábore bol?

To sme nevedeli, pretože seredských dali myslím do... neviem presne teraz, kde bol ešte ten... Nováky lebo... neviem presne, kde ešte bol ten tábor. Tí boli mimo Serede. Pováčšine...

Hm. A boli tam aj nejakí seredskí židia v tomto vašom tábore, v Seredi?

Áno.

Boli aj odtiaľto zo Serede tiež?

Áno, zo Serede boli niektorí. Myslím, že tak sa aspoň hovorilo, že rôzne remeslá, ktoré potrebovali, lebo oni tam mali tie dielne, a bolo potrebné aj stroje dať do poriadku, občas premasťiť alebo čo bolo treba s tým robiť, takže boli tam aj ľudia zo Serede. Aj odborníci.

A vy ste niekoho konkrétneho poznali, kto bol v tábore tu v Seredi?

Ja teraz rozmýšľam, nad menami, nepríde mi na myseľ, boli tam voľajakí Seredňania... neviem presne, že... Guttman, na jedného si spomínam, Michal Guttmann. Zhodou okolností tam sme k jeho rodičom chodievali pre mlieko, a viem, že ten bol v tábore ako zo seredských... neviem si spomenúť teraz na mená, že... kto tam zo Seredi...

Odkiaľ ste vedeli, že tento Michal Guttmann bol tu v tábore, v Seredi?

No vedeli sme to, lebo... lebo mal... počkajte, ako to bolo, mal manželku katolíčku, a preto dlho ho nechali, to ho chránilo voľajak, ochraňovalo, že mohol dlho zostať. Nie v tábore, ale vonku. A myslím, že ešte jedna rodina Mullerových, to bol veľkoobchod Muller, s potravinami, a toho pani

bola myslím že z Čiech pochádzala, katolíčka... aj ten bol zásluhou manželky dost' dlho doma, potom to ale všetko pobrali, nakoniec bezohľadne, či mal katolíčku za manželku, či aj keď prestúpil, dokonca sa aj stalo, že sa dali pokrstiť.

Aj takých ste poznali, ktorí sa dali pokrstiť?

Áno.

Osobne vy ste poznali niekoho takého?

Áno. Konkrétne Guttman.

Aha.

Guttman Michal.

A teda napriek tomu sa on dostal do toho... tu tábora, hej?

No pravda, že tu on áno.

A tento Muller, ktorého ste spomínali, ten bol tiež tu v Seredi?

Áno.

V tábore. Hej. A...

No to neviem, presne potom už kam, lebo myslím, že sa hovorilo tak, že Nováky... niektorých brali tam, takže to vám presne neviem potom povedať, či tu bol, či tam bol...

Hovorili ste, že ich napriek tomu, konkrétne týchto dvoch, že ich napriek tomu, že mali...

Tie manželky.

Tie manželky katolíčky...

Áno.

Že ich zobrali. Áno, po čase... zo začiatku ich nechali, to ich ochraňovalo, a neskôr ich zobrali.

To bolo asi kedy, v ktorom roku?

Neviem si spomenúť, nechcem povedať, že... neviem si spomenúť, no proste to bolo tak v strede toho celého diania, jak sa to začalo s nimi.

Vy ste mali koľko vtedy rokov?

Dvadsať. Devätnásť, dvadsať.

Vy ste videli, ako ich zobrali?

No ja som chodila zhodou okolností do jednej stavebnej kancelárie, kde som bola zamestnaná. Tam som... to bola stavba kasární, a to je smerom za koľajnicami, železničnými, za traťou. A na vedľajšej trati, nie v stanici, priamo... tam sa s nimi... proste tam ich nenakladali, ale na odsunutej vedľajšej koľaji, a tam ich dovážali... a tam ich nakladali do tých vagónov. Boli to vagóny nie osobné, ale vagóny, dobytok sa prevážal v nich, lebo bolo hore okienko iba, zamrežované, a i keď prechádzal taký

vlak, a že sme náhodou išli okolo, tak tí ľudia... lebo zostal tu stáť ten vlak povedzme, tak tí ľudia tam hore z tých... spoza tých mreží pozerali a... nielen pozerali, ale aj sa chceli rozprávať, bolo vidieť, že chcú a potrebujú niečo, lenže vojaci po celej trati strážili, aj s týmito vlakmi ako sprievod boli, pretože ako náhle poslal tak celý transport, vyskakovali tí nemeckí vojaci z tých strážnych týchto, čo sú medzi vagónmi, čo sú to... budy... alebo... hneď robili okolo týchto... vagónov strážu.

Chodili pri tých vagónov?

Chodili medzi nimi a hliadkovali medzi...

Áno.

Dávali na nich pozor.

Nemeckí vojaci šli na tom vlaku s nimi...?

Sprievod, áno, doprovod, lepšie povedané.

Boli oblečení v uniformách, boli...

V uniformách...

Boli ozbrojení?

Áno.

Aj ste počuli, že si hovorili niečo medzi sebou po nemecky?

Áno, v nemeckých uniformách... tak až tak veľmi... to ani sa nepamätám, že by sme boli počuli, že sa rozprávajú medzi sebou, pretože každý hliadkoval neviem na koľko metrov. koľko v celom tom transporte bolo tých, čo strážili... a iste medzi sebou komunikovali, čo bolo potrebné.

Ale vy ste videli, že to sú nemeckí vojaci podľa toho, že mali...

Tie nemecké uniformy...

Oblečené, áno?

Áno... a inak, takže samozrejme, že sme sa takému nebezpečeniu vydávali, že sme prechádzali cez tie koľaje, kde stáli tie nemecké vagóny. Veľa razy sa stalo, že nás zastavili a toľko odvahy sme mali, že sme chodili tade ďalej, skracovali sme si... i že nás zastavili: „Halt.“ Potom sme dostali také preukážky, od zamestnávateľa, že sme zamestnaní v stavebnej kancelárii, a na základe toho sme sa teda preukázali, na základe toho sme sa preukázali, že máme oprávnenie chodiť do práce. A musíme chodiť tade do práce, pretože tá stavba, tie kancelárie sú stavané tu za koľajnicami a inak.

Hm.

To sme si skracovali, lebo keby sme boli išli riadne, kadiaľ sa malo ísť, to by sme boli raz toľko cesty šľapali, takže nerozmyslene... mladí ľudia, viete, ničoho sme sa nebáli.

Takže vy... tá vaša kancelária bola niekde blízko toho tábora? Pracovného?

Áno.

Hm.

Áno.

**A keď ste išli cez tie koľaje, vy ste zhruba z akej vzdialenosti videli tie... ten transport, ten vlak?
Tie vlaky?**

Sme prechádzali aj pres tie oné, strážne oné... domky či čo sú to, v tých oných medzi vagónmi.

Vy ste krížom cez ten vlak mohli prejsť?

Cez ten vagón... vlak sme mohli prejsť.

A tam vás potom... ale to až s tými preukázkami, nie?

Áno.

Že vás tí Nemci potom pustili.

Áno, áno, to sme mali pri sebe, áno. Ten, kto chcel, si vyžiadal. Kto i z tých vojakov chcel, ten si vyžiadal. Povolenie.

A mali ste možnosť, vy ste vraveli teda, že boli tam ľudia v tých vagónoch, že cez tie okienka ste videli ľudí...

Áno.

Koho ste tam videli? Akých ľudí?

Ľudí... prevažne starších... ľudí... oni mladých ešte využívali predtým, na rôzne práce. Takže tých až neskôr brali. Tak to myslím bolo, že na tých mladších prišlo neskôr, tých mohli ešte využiť. V tom pracovnom tábore chovali oni hodvábnikov, a na tieto práce všetky ich využívali. Aj myslím, že šili, šili tam nejaké... šili nejaké prádlo. Takže využívali ich, zatiaľ tých mladších na tieto práce.

Takže v tom vlaku videli ste takých starších ľudí, vnútri v tých vagónoch. Boli to muži, alebo boli tam aj ženy?

Aj muži aj ženy.

A dohromady boli?

Dohromady.

Vnútri v tom vagóne?

Aj deti. Aj deti.

Aj deti?

Áno.

A oni išli z toho tábora alebo odkiaľ prichádzali?

Nie z tábora... ale z tábora, lebo tam ich sústredovali.

Takže išli do tábora?

To bol sústred'ovací tábor. Tu ich sústredili, ale neviem prečo to. ... No pozvážali ich z okolia, na jedno miesto.

Áno.

A teraz tu ich... na vagóny.

Hej.

Spomínali ste, že keď boli tí ľudia ešte vnútri v tých vagónoch...

Áno...

Že sa chceli cez to okienko rozprávať...

Áno, áno...

Mali ste možnosť sa s nimi rozprávať?

Nemali sme možnosť, tam tak prísne chodili tí nemeckí vojaci, že... že sa nám vedenie obce alebo voľakto z kompetentných varoval, že sa môže... môže sa stať, že vás zoberú. Nie je potrebné sa zastavovať.

Hm...

A ako ste vedeli, že sa chcú rozprávať, oni vás nejako oslovili, alebo...?

Ale áno, samozrejme.

Čo si pamätáte, že by boli hovorili?

Si neviem spomenúť, čo... neviem si spomenúť, že čo... čo žiadali. Naozaj nie.

Či niečo iba tak zakričali von, alebo ako si na to pamätáte?

Tak myslím, že aj tak bolo, áno, že sme veľmi ľutovali, že: „Wasser, Wasser,“ Vedľajšie domy, ktoré boli za koľajnicami, tie ale im poslúžili, že im doniesli, to bolo tak blízko koľají, že mohli sa tam dostať s vedrom, a že mohli poslúžiť tou vodou.

Takže oni si cestou za okienkom pýtali po nemecky o vodu...

„Wasser, Wasser,“ áno, väčšinou...

A niekto ich počul a cez to okienko ich vodou obliat alebo...? Ako to bolo?

No na... Myslím, že im takým spôsobom, nejako podávali s fľaškami, alebo voľajaký taký spôsob, ja už teraz si neviem spomenúť, ale viem, že tam bola tá voda, čo sa im ponúkala, mohla dať. Nemohla, ale tak dala. Nejakým spôsobom sa tam vo fľaškách tá voda tým ľuďom podala.

Aj napriek tým nemeckým strážam?

Ale áno.

Ako sa im to podarilo obísť? Vy ste toto videli, ako im dávali tú vodu?

Ale áno, tam tí ľudia z tých blízkych domov, tí im poslúžili vodou... vo fľaši.

A tí Nemci ich nechali... nech...?

Áno, myslím, že nebránili, priamo som to... videla som aj taký oný moment, že dostali tú vodu, ale pohrozil: „Nein,“ víno... nur Wasser,“ „Nein Wein, nur Wasser,“...

Hm.

Takže tu vodu dovolili, ale...

Áno, áno.

A to nebolo pravidelne, ale bolo aj taká príležitosť, že sme to videli... sme štyri razy denne tade prechádzali, lebo sme išli ráno, na obed domov, po obede do práce, o šiestej z práce. Žiadna pracovná doba do druhej. To bolo tak v tom čase.

Koľko takýchto vlakov ste videli? Alebo...?

To si neviem spomenúť...

Často ste tam chodievali? Tak zhruba približne?

No denne sme chodievali. A tak každý druhý deň. Taký transport.

Každý druhý deň jeden vlak?

Taký áno, celý transport.

A zhruba asi celé aké obdobie toto trvalo? Bolo to niekoľko týždňov, alebo mesiacov?

Toto mohlo byť niekoľko mesiacov, to trvalo dosť dlho. Kým ich vyzbierali.

A v akom...?

Ale stalo sa aj to, že nebol každý deň transport, na koľajách. Takže asi pravdepodobne až ich zozbierali a zoradili, alebo aký systém mali v tom, neviem vám povedať.

Zhruba aké bolo vtedy ročné obdobie? Či si spomínate, či bolo chladno, či ste chodili v letných šatách...

Ale... to bolo... myslím, že také prechodné počasie, tak viem, že sme nechodili zababušení v zimných kabátoch, ale také prechodné obdobie to bolo, aké bolo... sa nám ľahko chodilo, nenosili sme kožuchy, aby sme sa spotili a preliezali cez vagóny. Sa nám šikovnejšie, ľahšie oblečení, takže...

V ktorom roku toto bolo, ako dlho ste už pracovali pre tú stavebnú spoločnosť?

A ja minule som hovorila, že pozriem sa na roky. ... V ktorom roku? Hm. Neviem vám povedať. Neviem, nechcem povedať to, čo... čo by nemalo byť.

Či si spomeniete, že ako dlho ste boli zamestnaná už vtedy?

Nie, to som si mala doma všetko pozrieť, to mám aj legitimácie ešte, aj preukazy rôzne, takže to by som bola mohla doma pozerať. Ako dlho som bola už vtedy zamestnaná?

Hm.

No... maturita je rok dvadsaťjedna, prevažne... no tak po maturite je... dva roky povedzme... to mohlo byť. To znamená, že... neviem... ne... neviem...

Keby ste si náhodou ešte v priebehu nášho rozhovoru spomenuli, môžeme sa k tomu vrátiť.

Dobre.

Že by vám to vyskočilo, zhruba v ktorom roku to bolo, alebo ako dlho ste pracovali pre tú spoločnosť, lebo vy ste spomínali, že tisícdeväťstoštyridsaťjeden ste pre nich začali pracovať?

Áno.
Hej.

Tak možno, že vám vyskočí nejaké bližšie datovanie. Ja sa chcem teraz ešte spýtať na to, čo ste videli tam na tej stanici. Videli ste teda, že tie vlaky prichádzali sem do Serede, tam stáli na tej stanici, ešte ste mali možnosť ešte tak blízko sa k nim dostať. Čo ste tam ešte pozorovali, čo ste tam ešte videli, videli ste, ako tých ľudí... ako vystupujú tí ľudia z tých vagónov?

Áno, aj sme videli... aj som videla, ako na nosítkách voľaktorých...

Ich vynášali von?

Áno.

Hm.

Aj to bolo.

A kto ich vynášal odtiaľ? Alebo keď vystupovali, kto to tam celé riadil?

Vojak strážil a ľudia vychádzali, postupne. Jeden z nich, voľaktorý, riadil.

A to boli tí nemeckí vojaci?

Nemeckí vojaci strážili.

Áno.

Boli tam aj nejakí Slováci s nimi?

To vám neviem povedať, to neviem.

Gardisti? Pri týchto transportoch...?

Gardisti ani nie.

Tých ste tam nevideli? Hej?

Gardisti ani nie, tam boli jedine nemeckí vojaci. Strážili, to áno, áno.

A čo sa teda dialo, keď tí ľudia vystupovali z toho vlaku? Popíšte nám tú situáciu.

No však samozrejme, že boli s batôžkami, hrozný pohľad to bol... že koľko uniesol, toľko si so sebou niesol. Či to bolo oblečenie alebo čo tam mal. To, čo bolo najvzácnejšie, zrejme.

To mali pri sebe oni tú batožinu?

To mali pri sebe.

Batôžky?

A potom, čo bolo také kuriózne. Tam potom vyvážali fekálie... fekál... čistili... A vyvážali obsah z WC do okolitých polí. Tam potom prišli ľudia, ktorí tam bývali, že za ich domom tam s tými fekálmi chodili, a našli, to bolo zaujímavé a to bola skutočnosť, že ponachádzali peniaze. Peniaze boli papierové, roztrhané... Tí ľudia chodili, zbierali tie peniaze, umývali ich vo vedrách a sušili ich. A potom ich zlepovali, ako sa dalo. Ktoré sa dali, ... takže...

A kde bolo to WC umiestnené? Odkiaľ to vozili?

To vozili z tých rolí, v okolitých, z toho tábora židovského...

Z toho tábora...

Vyvážali fekálie, a do blízkych polí. A tam prišli tí ľudia na to, že za naším domom tam vyvážali fekálie... fekálie a našli sme tam papierové peniaze potrhané. Takže zrejme keď ich... už vedeli, že je koniec s nimi, tak potrhali peniaze radšej, ako ich mali. Pospúšťali do WC, do vécka. Ako ich mali nechať... neviem či... ale tak to bolo presne, to viem, že tí ľudia sušili peniaze. Čistili a sušili peniaze, nestačili kupovať gumené rukavice a zaoberali sa týmto, a pozlepovali, niektoré aj celé našli.

Hm. Rada by som sa vrátila ešte k tej situácii na stanici, to, čo vy ste tam videli s prichádzajúcimi ľuďmi, hej, teraz ste spomínali pred chvíľkou, že ľudia vystupovali, niektorých aj vynášali, že mali tie svoje batôžky malé pri sebe... v akom stave boli tí ľudia?

No veľmi boli zronení. Vedeli, že je zle s nimi určite. Veľmi zronení. Tak aj kričali niekedy na nás, volali. Snáď nejaký odkaz alebo si mysleli, že im nejakou službou môžeme... samozrejme, že tak to Nemci strážili, že boli by nás spakovali s nimi, tak sme sa neopovážili medzi nich, takže... iste potrebovali pomoc. Len preto volali.

Tí Nemci sa k nim ako správali? Vtedy keď vystupovali tí ľudia?

No tak nebadali sme, nič že by ich... nebol dôvod... lebo tí ľudia boli veľmi utiahnutí a neboli agresívni, takže ... žiadne tieto... Nemci... Surovosti nevideli sme, že by boli.

A keď vystúpili z vlaku, potom čo sa dialo?

Tak stráže... ako doprovod... a išli do tábora. Do tých bývalých kasární, tam ich sústredili.

A to ste ešte vy videli, ako oni šli do vnútra do toho tábora?

Áno, áno, oni tam mali potom dielne, aj využili ich, tých mladších. Mali tam dielne na klobúky. Chodili do okolia, tí ľudia, ktorí tam ešte boli v tom tábore, za doprovodu nemeckých vojakov, s vrecami do polí, a voľakde tu nablízku kasárne, v tých častiach boli moruše, stromy, a z tých stromov oni oberali listy, ktoré potom... ktorými potom krmili tie hodvábníky.

Takže oni mohli ísť aj mimo... opustiť ten tábor?

No za doprovodu samozrejme, za doprovodu vojaka.

Lebo keď sme...

A to boli ľudia takí, ktorí sa rozumeli asi určitému remeslu, ktoré tam práve prebiehalo.

Hej.

Takže neodborníkov hádam tam nepotrebovali.

Keď sme tu boli minule, vy ste spomínali, že tam boli aj nejakí, ktorí mohli ísť sami zbierať tie morušovníkové listy, že aj bez tých stráží.

Áno.

Aj takí boli?

Aj takí boli, to boli seredskí židia.

Aha.

Takže...

To boli seredskí židia.

A vy ste aj ich stretli, keď boli vonku z toho tábora?

Ale áno, áno.

Áno? Aj ste sa s nimi rozprávali?

To už ani sa nepamätám, snáď sme... neviem, či by boli mali záujem sa s nami rozprávať.

Ale stretli ste ich vonku, keď boli?

Ale áno.

A ste poznali tých ľudí vy?

No keď to bol človek zo Serede medzi nimi, tak sme poznali.

Aj si spomínate na nejaké mená?

Neviem si spomenúť teraz. Naozaj neviem, že... nie, neviem.

A ako ste vedeli v tom období, že čo je tam vnútri v tom tábore? Čo sa tam deje, ste spomínali, že tam mali tie remeselné dielne a takéto veci, odkiaľ ste to vy vedeli?

Tak boli tam zamestnaní aj voľaktorí ľudia zo Seredi myslím. Nežidia. Stolárska dielňa tam bola, a prostredníctvom tých. Tí mali pracovné povolenie tam dochádzať. Stolári myslím to boli najviac.

A oni bývali v Seredi a dochádzali do toho tábora...

Do tábora, áno.

Normálne pracovať...

Áno.

Neboli tam ako väzni alebo niečo?

Nie, nie, nie, to boli ľudia zo Serede.

Hm.

A tí, ktorých vlastne privádzali do toho tábora – to, čo vy ste videli, tí boli odkiaľ?

To boli... to boli ľudia, ktorých dovážali z okolia.

Vedeli ste, odkiaľ tí ľudia sú?

Ani nie.

A podľa čoho ste vedeli, že sú to židia?

Hviezdu mal každý, bol poznačený. A iných tam neprivádzali, iba týchto, takže...

A akým jazykom sa tí ľudia medzi sebou rozprávali, alebo na vás hovorili?

Neuvedomujem si, moc sme sa my s nimi nerozprávali, lebo to bolo tak prísne, že sme len prefrngli cez tie koľaje, aby sme sa skôr dostali, lebo boli by sme museli chodiť naokolo a to bolo dvadsať minút dlhšie, dlhšia cesta. To sme hľadali, len čím skôr byť doma.

Vy ste totiž minule spomínali, že tam boli aj nejakí židia z Poľska.

Áno, tam boli...

Spomínali ste nejakých židov z Poľska...

Áno, lebo sme počuli, že poľsky rozprávali.

A to ste počuli iba raz, alebo viackrát?

Si nespomínam teraz, ale... ale boli to židia, ktorí poľsky rozprávali. A potom boli tam takí, ktorí mali tie...

Vlasy...

Áno, takže aj takí boli medzi nimi.

Takže aj podľa toho ste to vy vlastne poznali...

Podľa toho...

Vy osobne ste mali aj možnosť vidieť ten tábor seredský? Počas tohoto obdobia, o ktorom sa rozprávame, boli ste vnútri v tom tábore?

No boli sme vnútri, vtedy, keď sme si išli klobúky kupovať, to sme protekčne sa dostali... A tak nič... jedine za tým klobúkom a hneď odtiaľ preč. Prehliadol nás, čo nesíme tam, čo nesíme odtiaľ, stráž, a to bolo celé.

A ako to... ako vyzeral ten tábor, čo si pamätáte?

No robili oni v ňom, bolo to vždy riadne upravené, vyzametané, takže sme, povedzme... keď bol sneh sa odmetal, takže keď to bolo v tom období...

Videli ste aj, ako tam tí väzni boli ubytovaní, aké mali tie izby? Svoje napríklad?

Neviem si spomenúť. Voľačo mi hovorí, že na takých vojenských tých... ako sa to volá neviem, nie posteľe, ale také...

Také prične?

Prične.

Hm.

To ste videli, keď ste tam boli vnútri?

Áno, áno, teraz si spomínam, že...

Že tak boli zariadené tie...

Áno, áno...

Aj ste sa tam stretli s niektorými tými väzňami?

Nespomínam si... Nespomínam si, že by sme...

A tí, ktorí predávali tie polotovary, tie... na tie klobúky...

Áno.

To bol kto?

To boli židia?

Židia tiež... hej...

Chodili do okolia na tie moruše, stromy, do vriec napchávali tie listy, a s tým potom tieto chovali. Čo im to vlákno...

A vy, čo ste si kupovali, od koho ste si to kupovali?

Cez... mohli sme nejako cez vedenie tábora si odkúpiť ten...

Ale tam vnútri, keď už ste boli, tak s kým ste prišli do kontaktu?

S voľakým z vedenia z toho...

Aha, tak to bol niekto z toho vedenia, nie už od tých, ktorí to vyrábali?

Nie, nie, nie, nie, nie. Nie.

A vo vedení...

Myslím, že oni dodávali aj do obchodov.

Hm.

Tie... potom v obchode ich sformovali. Na akú fazónu kto chcel, ale...

No.

Klobúky nevypracované ešte.

A vo vedení toho tábora, kto bol, to boli Slováci?

No boli aj Slováci, boli aj Slováci, a ... no a tak potom nemeckí vojaci samozrejme.

Boli tam aj nejakí...

Uniformovaní...

Boli tam aj gardisti medzi nimi? Áno, aj tu odtiaľto zo Serede?

Neviem či... nepoznali sme. Zrejme oni dali cudzích na také miesta, kde...

A oni tam boli ako čo?

Stráž.

Strážili. Hm.

Boli ste vnútri v tom tábore ešte pri nejakej inej príležitosti?

Ani nie, nespomínam si.

Myslím, že mám v mojich poznámkach tu, že ste tam boli u lekára?

Áno, u lekára, áno, áno, áno... Toho židovského lekára voľajakého. Neviem si spomenúť teraz, že... že s ekzémom alebo voľajakú odreninu špatnú som mala, voľačo také mi bolo, už nespomínam si teraz, čo... Voľačo mi bolo, pre voľajaký malér, čo sa mi stal...

A prečo ste išli k nemu? Tam do toho tábora?

Tam bol... na tom mieste, kde ja som bola zamestnaná, bol stavebný dozor, jeden dôstojník, a ten mal známeho lekára v tomto tábore.

Židovského lekára?

Neviem, či to bol židovský lekár, teraz si nespomínam že... No a ten ma k nemu zaviedol. Ani neviem teraz, či to... židovský lekár to bol.

Takže to bolo na také odporúčanie toho vášho kolegu?

Áno, známeho.

Toho známeho?

Áno.

Chodili tam aj iní Pudia zvonka, tu zo Serede dajme tomu, k tomuto židovskému lekárovi do tábora?

To neviem, to neviem vôbec.

Nerozprávali ste sa s niekým o tom?

Nie, nie. Nie, nie. To neviem.

Takže pri tej jednej príležitosti, alebo ešte niekedy inokedy ste tam boli u toho lekára?

Vtedy.

Hm.

Rada by som sa teraz vrátila k tomu, čo ste nám hovorili o tých vašich... o tej vašej ulici, kde ste žili, že ste mali tých židovských susedov.

Áno.

Spomínali ste, že ste mali aj židovské kamarátky, spolužiačky?

Áno.

Môžete nám porozprávať niečo o nich, ako sa volali?

Editha Epstein, dcéra rabína, Walner... Walner, Walnerová... Epsteinová, to hovorím, že bola rabínova dcéra. Dymová... Marta, Eva... Neviem si teraz spomenúť na ďalších. Weclerová, pomaly sa mi vynárajú...

A tieto dievčatá s vami chodili do školy?

Áno.

Normálne ste spolu boli v jednej triede? Hej?

Áno, áno. Oni mali prvý ročník, jedna až päť, svoju školu. A druhý stupeň potom už spolu sme. Takže tak sme sa dostali dohromady. So židovkami, žiadny problém, neriešili sme: „Ty si Židovka,“ to bolo samozrejme, že normálne. A my sme nakoniec bývali medzi, susedia boli všetko židia, my sme tam jediný na tej ulici mali obchod.

Aha.

Medzi nimi.

Keď vznikol Slovenský štát, aj tieto vaše spolužiačky, kamarátky, boli nejako prenasledované? Znamenalo to pre ich život nejakú zmenu?

Čo sa týka v škole lebo ako myslíte?

Aj v škole, alebo tak celkovo...

Nie, nie, nikdy sme ne... nikdy sa nerešilo, že ty si židovka...

Zo strany učiteľov napríklad?

Nie, nie, nie.

A v takom bežnom živote?

Ale áno, chlapci robili zle.

A čo...

„Pozor žide, Hitler ide,“ to bolo ich. Potom tých židovských chlapcov s tými pajkeles ťahali, keď mohli, potiahnúť ich za tie vlasy, tí boli takí, že mali tie popenporty, a zatočené obyčajne, ich mali... Židia mali také dobré vlasy, že sa im točili. A chlapčiská robili zle, ale z takej nerozvážnosti chlapčenskej.

Kto to bol, títo chlapci?

To boli... čo ja viem, šiestaci, siedmaci, čo sa už opovážili aj sa pobiť.

Takí z vašej školy chlapci to boli?

Áno...

A tí židovskí...

No tak nie, v škole sa to nestalo, tam bol dozor samozrejme, ale na ulici, keď stretli. Dokonca tu bola taká jedna modlitebňa, kde tí chlapci s tými... chodili každý večer sa modliť, a neviem, kde boli sústreďení tí chlapci, dodnes neviem. Tak bolo ich asi desať alebo dvanásť a chodili sa modliť na jedno miesto, do jednej... k jednému židovskému občanovi, a teraz tí naši chlapci, nezbedníci, tam, alebo v židovskom kostole, keď pobožnosti boli, tak napodobňovali ich, zosmiešňovali, klaňali sa a napodobňovali ich reč, takže to sme veľa razy videli, že robia.

Toto ste vy videli na ulici...

Áno.

Že tí výrastkovia toto robia, hej?

Áno, áno.

A títo židovskí chlapci, ktorým sa takto posmievali a robili im zle, to boli odtiaľto zo Serede chlapci?

Nie, nie, nie, tu boli voľajakí... hovorím, že... sústreďení boli... už neviem že kde to bolo, boli sústreďení... v židovskej škole, ale kde boli ubytovaní, neviem. Bolo to nie stále, nebol to taký trvanlivý stav, ale to bolo jedno obdobie, čo hovorím teraz, že tí chlapci, mladí...

A toto už bolo po vzniku Slovenského štátu?

Kričali: „Pozor žide, Hitler ide,“ tak to bolo potom, myslím, že... áno, po vzniku Slovenského štátu.

Takže v tomto jednom období im toto robili a potom už prestali, alebo už tu tí židovskí chlapci neboli, alebo čo sa stalo?

Neboli.

Neboli?

Už potom neboli.

Neboli, lebo ich...?

Neboli, lebo ich zobrali.

Zobrali ich?

Áno.

A čo sa stalo s tými vašimi susedmi?

Takisto, zobrali ich. Mohol ísť každý s jedným batôžkom, a to, čo odniesol... a tak ich, tak ich zobral.

Vy ste videli, ako ich brali?

Ne tak vedela som o tom, lebo som chodila dennodenne okolo toho tábora. A tam som videla, ako ich z vagónov vykladali, sústreďovali do toho zberného tábora tu, do tých kasární, a potom ako ich zasa nakladali. A odvážali...

Videli ste aj ľudí, ako odvážajú von z tábora?

Áno, išli zoradení po dvoch, batôžky na chrbtov, alebo kabelku v ruke... a tak išli smerom ku koľajám, kde boli odstavené vagóny. Uzavreté vagóny to boli, len hore mriežky, v akých vozili dobytok.

A títo išli tiež spoločne s tými strážami, vojakmi, tí ich tam viedli do tých vagónov?

Áno, áno. Tam šóry pred tými vagónmi stáli veľa razy, lebo to bol jeden transport, nie jeden vozeň, samozrejme, už keď ich odvážali preč, takže to bol celý sprievod.

Koľko asi vagónov?

Ne... ne... ne... nevedomujem si teraz, že... viem, že to bol jeden transport, nebol to... neboli to dva, tri vagóny, ale čo ja viem, snáď päť, šesť... Koľko sa ich, koľko ich napchali do jedného neviem. Potom nám už vyhrážali aj známi, že jeden raz tam nás, že nebudú sa pýtať, že či tam patríme alebo nie, aby sme si dali pokoj a neskracovali si cestu cez koľaje prechádzať, takže sme potom obchádzali koľaje, chodili sme až na viadukt a tadiaľ okolo.

Takže to vás tak postrašili, áno?

Áno, samozrejme.

Aj sa také niečo niekomu stalo?

Nie, nie, tam nebola taká premávka až, lebo tam boli asi tri domy za koľajami, s obyvateľmi Serede, a tá stavebná kancelária, kde my sme boli zamestnaní... a tam nikto nebýval ďalej.

Takže to vás len tak strašili, že vás zoberú, ale nikomu sa nič reálne také neudialo?

Nie, nie...

Nestalo, hej? A tí ľudia, ktorých ste teda videli, že ich berú z toho tábora von, a nastupujú do vlaku, tí v akom boli stave, ako vyzerali?

No samozrejme, že veľmi zle, zúbožení... To bolo vidieť na nich, že sa s nimi zle zachádza.

Boli aj nejakí poranení?

No ale k tomuto chcem ešte jedno pripomenúť, že jeden stavebný asistent, ktorý bol s nami zamestnaný v stavebnej kancelárii, volal sa Ladislav Sedlár. Samozrejme, že cez koľaje ako prechádzal, tak ho voľaktorý ten vojak ho udrél, postrelil. Postrelil, lebo: „Stát“,“ zavelil. Mladý chlapčisko, nerozmyslene, išiel, nereagoval na to, tak ho postrelil do nohy, ten... tá stráž... Tam potom v nemocnici ležal, v tej... v tábore, v tej nemocnici, a tam ho ošetrovali. Pár dní, potom ho previezli do nemocnice, do trnavskej nemocnice.

Vy ste videli, ako ho postrelili?

Nie, nevidela som to, len sme sa to dozvedeli.

Ste sa to dopočuli.

Zhodou okolností ja som zostala tam spať, tam bola jedna moja kolegyňa. Bola to pani Vámošová, spisovateľa Vámoša, „Atómy boha“, sestra to bola zhodou okolností. Ja som u nej pre zlé počasie veľmi často zostávala spať, ta tam bola zamestnaná na stavbe kasární, pretože ona tam mala bývalého manžela, kým ho nezobrali... stavebný dozor... To bol inžinier Vágner, a takže jeho zobrali ako nemeckého vojaka, ona zostala sama tam bývať. A veľa razy som zostala ja u nej, keď bolo zlé počasie, alebo keď bolo nepríjemne, takže bolo počuť, že v noci chodia autami, aj sa strieľa. Neviem to, či strieľali, hádam chlapci mladí len do vzduchu, ale sme počuli veľakrát strieľanie aj v noci.

To ste počuli z toho tábora? Alebo z okolia?

No z okolia.

Z okolia, hm. Hm.

Z okolia.

Aj ste mali možnosť, keď ste boli tam u tej kamarátky vašej vidieť, čo sa tam dialo v tom tábore? V noci dajme tomu?

Nie, nie, to nie.

Len počuli ste tieto zvuky.

Počuli sme, áno.

Streľbu, aj nejaké hlasy alebo niečo také, počuli ste tiež?

Nie, ale tam boli v okolí polia, a oni sa hrali tí chlapci, aj to spomínali, že vtákov strieľajú a tak, že si krátili čas.

A to boli kto, to boli tí nemeckí vojaci z toho tábora alebo...?

Áno.

Hm.

Áno.

Ešte by som sa teda rada vrátila, trošku sme to zahovorili, tí Ľudia, ktorí z toho tábora odchádzali, ktorých brali preč, ste vraveli, že boli nejakí zúbožení. Videli ste aj niekoho, že by bol nejaký zranený, alebo nejaký zbitý alebo niečo?

Nie, nie, to nie. To nie.

Ako boli asi starí tí Ľudia?

Starí, snáď sedemdesiatroční.

Takže starší, mladí medzi nimi neboli?

Nie.

A boli tam aj muži, aj ženy dokopy?

Aj muži, aj ženy.

Videli ste deti nejaké?

S batohom, s batohom... áno, aj deti, áno, s mladšími ženami boli deti.

A tí odchádzali zo Serede do toho vlaku?

Do vlaku, do tých vagónov ich... napchávali.

Napchávali? Vyslovene ich napchávali?

No tak...

Alebo ich nechali nastúpiť?

Hovorila som, aké vagóny to boli. Uzavreté vagóny, len hore, tam vozili dobytok, v takých. Tie boli vnútri prázdne, žiadne lavičky ani žiadne nič. Tam tí Ľudia museli stáť.

Ale či ste videli, že by ich tam strkali, alebo či mohli nastúpiť voľne, alebo ako to vyzeralo?

No pomáhali jeden druhému.

A tie stráže ich nejako tam... násilne ich tam nejako...

Nie, nie... Nie.

Ich nedávali do vnútra?

Nie. Nebránili sa...

Videli ste nejaké násilie, že by tam bolo nejaké násilie zo strany tých stráží?

Nie, nie.

Oni to iba tak organizovali nejako?

Áno, no... stáli, držali tam stráž, aby voľaktorý sa neprešmykol pod vlak a neutiekol druhou stranou, ale nie, tam nebolo vidieť žiadne násilie, že by ich boli násilím tam tlačili alebo...

Boli aj prípady, že niekto utiekol?

Chodilo sa tam, strieľalo sa, večer ja som niekedy, keď sme dlhšie pracovali, zostávala u tej pani. Kolegyně mojej, a bolo počuť strieľanie. V noci.

Ale to ste nevedeli, kvôli čomu?

Nie, nie, nie, samozrejme. Nič sme nevideli.

Urobíme si teraz kratučkú prestávku, pretože chlapci potrebujú vymeniť kazetu, sme na konci pásky a ja sa tuná ešte opýtam kolegynky, kolegu, či oni majú nejaké ďalšie otázky na vás.

Áno.